

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY-ND 4.0 International) license • <https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0>

ANNA WIERZBICKA

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu, Polska

ORCID 0000-0003-1201-0292 • e-mail: anna.wierzbicka@puls.edu.pl

BARBARA CZOŁNIK

Stowarzyszenie Edukatorów Leśnych, Gołuchów, Polska

e-mail: edukatorzy.lesni@gmail.com

Zgłoszono: 21.06.2022; recenzowano: 19.10.2022; zaakceptowano do druku: 24.10.2022

PODSTAWY FORMALNE, ORGANIZACJA I PRZEBIEG EDUKACJI LEŚNEJ SPOŁECZEŃSTWA PROWADZONEJ PRZEZ LASY PAŃSTWOWE

LEGAL BASIS, ARRANGING AND PROCESS OF SOCIETY'S FOREST EDUCATION CONDUCTED BY THE STATE FORESTS

Abstract: The article presents a condensed development of forest education in Poland conducted by the State Forest Holding. The aim of the article is to present the legal basis and the evolution of the definition and goals of forest education implemented in Europe and in Poland to readers not related to the State Forests. We try to explain why the State Forests have been responsible for this part of environmental education since the 1990s. The article also includes short descriptions of the most important research and teaching centres related to the development of forest education in Poland.

Keywords: forest education, State Forests, education for sustainable development.

Streszczenie: Artykuł prezentuje w sposób skondensowany rozwój edukacji leśnej w Polsce prowadzonej przez Lasy Państwowe. Celem artykułu jest przedstawienie podstaw prawnych edukacji leśnej, ewolucji jej definicji oraz zadań edukatorów leśnych w Europie i w Polsce. Treść kierowana jest do badaczy pracujących nad rozwojem pedagogiki lasu jako obszaru problemowego, w którym ekosystem lasu i jego najbliższego otoczenia może pełnić rolę środowiska wychowawczego. Autorki starają się podkreślić kluczową rolę Lasów Państwowych, instytucji, która od lat 90. XX wieku dynamicznie rozwija tę część edukacji ekologicznej. Artykuł zawiera też krótkie opisy najistotniejszych ośrodków naukowo-dydaktycznych związanych z rozwojem edukacji leśnej w Polsce, w tym działalność Stowarzyszenia Edukatorów Leśnych.

Słowa kluczowe: edukacja leśna, Lasy Państwowe, edukacja dla zrównoważonego rozwoju, Stowarzyszenie Edukatorów Leśnych, pedagogika lasu.

Definicja

Edukacja leśna to dla wielu środowisk zupełnie nowy koncept, mimo że stanowi ona przedmiot działalności leśników i osób związanych z ochroną przyrody, obecny na ziemiach polskich od XIX wieku (Będkowski 2005). Niniejsza praca ma na celu przybliżenie szerokiemu gronu czytelników takich zagadnień, jak: dlaczego Lasy Państwowe (LP) zostały zobowiązane ustawowo do prowadzenia edukacji leśnej, jak ewoluowała definicja i cele edukacji leśnej, w jaki sposób LP realizują edukację leśną. Jest to w zamierzeniu przegląd istniejącej sytuacji. Analiza pedagogiczna realizacji zamierzonych celów i skuteczności prowadzonej w ten sposób edukacji nie stanowi przedmiotu niniejszej pracy. Definicja edukacji leśnej bywa inaczej rozumiana przez liczne (formalne i nieformalne) środowiska w Polsce oraz organizacje międzynarodowe.

Najstarsza polska próba zdefiniowania edukacji leśnej i jej celów pochodzi z opracowania Andrzeja Grzywacza z 1994 roku. Wychodzi on od definicji edukacji jako procesu nauczania i wychowania, a gdy w takim procesie psychologicznym zajmujemy się pewnymi elementami środowiska, jakim są ekosystemy leśne, to możemy mówić o edukacji leśnej. Dariusz Anderwald w 2006 roku podzielił definicje edukacji leśnej na: racjonalną, pedagogiczno-pragmatyczną, pedagogiczno-ekologiczną, ekologiczną i pedagogiczną. Definicje te czerpią z definicji edukacji ekologicznej, która została zaproponowana na Konferencji „Człowiek i Środowisko” w 1972 roku w Sztokholmie. Poszczególne definicje odnoszą się więc do wiedzy na temat ekosystemów leśnych oraz do kształtowania pozytywnego, emocjonalnego stosunku do środowiska naturalnego, który można zbudować jedynie przez bezpośredni kontakt przyrodą (Grzywacz 1994).

Według Forest Communication Network – Subgroup-Forest Pedagogics¹, edukacja leśna to edukacja społeczeństwa (dzieci i dorosłych) na temat lasów i leśnictwa (sektora leśnego jako części gospodarki) w duchu edukacji dla zrównoważonego rozwoju. Pojęcie zrównoważonego rozwoju pochodzi z leśnictwa i prawidłowo zarządzany las jest doskonałym przykładem godzenia funkcji ekologicznych, ekonomicznych i społecznych w realizowaniu zrównoważonego rozwoju (<http://forestpedagogics.eu/portal/subgroup/#mandate>). Edukacja leśna powinna spełniać wszystkie kryteria edukacji dla zrównoważonego rozwoju, odbywać się

1 Forest Pedagogics jest to sieć współpracy przedstawicieli krajów europejskich zajmujących się edukacją leśną. Inicjatywa wyszła od przedstawicieli Niemiec i Austrii w 2005 roku, w 2007 roku powstała European-Forest-Pedagogic-Network złożona z przedstawicieli rządów poszczególnych krajów. Obecnie do sieci należy 17 krajów, reprezentują je nie tylko przedstawiciele ministerstw, lecz także organizacje rządowych i stowarzyszeń zajmujących się edukacją leśną w danym kraju. Sieć organizuje co roku kongres, na którym spotykają się praktycy. Przedstawiciele EFPN pracują w Forest Communication Network przy Europejskiej Komisji Gospodarczej. Członkowie organizacji starają się wprowadzać jednolite cele i zadania dla edukacji leśnej w zrzeszonych krajach europejskich. Więcej informacji na stronie: <http://www.forestpedagogics.eu>.

w środowisku leśnym, uczyć przez bezpośrednie doświadczenie i stosować aktywne metody pedagogiczne (<http://forestpedagogs.eu/portal/objectives/>).

W 2021 roku odbyła się pod auspicjami Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Wyżywienia i Rolnictwa (FAO), Międzynarodowej Organizacji Drewna Tropikalnego (ITTO) i Międzynarodowej Unii Leśnych Organizacji Badawczych (IUFRO) Międzynarodowa Konferencja o Edukacji Leśnej (International Conference on Forest Education). Zdefiniowano tam edukację leśną jako edukację na temat lasów, leśnictwa i roli sektora leśnego w walce ze zmianami klimatu ogółu społeczeństwa i jednocześnie edukację profesjonalistów, czyli edukację w szkołach średnich i na uczelniach wyższych przyszłych leśników². Edukacja leśna jest, według FAO, nierozzerwalnie związana z edukacją dla zrównoważonego rozwoju i edukacją klimatyczną. Zrozumienie i akceptacja społeczeństw wszystkich państw dla zrównoważonej gospodarki leśnej (obejmującej powiększanie powierzchni terenów leśnych, ich ochronę, jak i zrównoważone użytkowanie lasu) jest nie tylko warunkiem walki ze skutkami zmian klimatycznych, lecz także jedną z podstaw biogospodarki (<https://www.fao.org/forestry/forest-education/97367/en/>).

Czym więc jest edukacja leśna? Jest nierozzerwalnie związana ze zrównoważonym rozwojem i edukacją ekologiczną, jak pokazują to ekosystemy leśne – miejsca realizacji funkcji ekologicznych, społecznych, ekonomicznych i użytkowych. Jest związana z organizacjami i firmami zajmującymi się zarządzaniem lasami. Jednocześnie powinna promować las jako najlepszy naturalny plac zabaw oraz miejsce wypoczynku, turystyki i rekreacji. Edukacja leśna nie jest więc tylko edukacją naturalną, z którą utożsamiają ją bezpośrednio tłumaczenia pojęcia *forest school*. Jest czymś więcej. Z drugiej strony jest pojęciem węższym niż edukacja ekologiczna (według definicji z Konwencji Sztokholmskiej z 1972 roku) i edukacja środowiskowa – taka edukacja jest realizowana przez szereg podmiotów i organizacji, np. Ligę Ochrony Przyrody (LOP), parki narodowe i krajobrazowe. Jest też uznawana za usługę publiczną, stanowiącą ważny element sektora usług, która dostarcza społeczeństwu wiedzy o zrównoważonej gospodarce leśnej. Głównym partnerem państwa w edukacji leśnej jest Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe, jak wynika z art. 33 ust. 1 *Ustawy z dnia 28 września 1991 roku o lasach*. Edukacja leśna jest jedną z wielu realizowanych przez LP funkcji społecznych, świadczonych społeczeństwu nieodpłatnie (Sadowska i in. 2018).

2 Tak więc definicja edukacji leśnej w Europie jest węższa i bliższa pojęciu pedagogiki, odnosi się do roli lasu w życiu człowieka. Definicja FAO ma związek z całością działań edukacyjnych związanych z lasem: tych związanych z kształceniem profesjonalistów i społeczeństwa, czyli bliższych pojęciu edukacji.

Cele edukacji leśnej społeczeństwa³

Według Waldemara Sieradzkiego (2008) trzy podstawowe cele edukacji leśnej to:

- upowszechnienie w społeczeństwie wiedzy o środowisku leśnym oraz o wielofunkcyjnej i zróżnicowanej gospodarce leśnej;
- podniesienie świadomości społeczeństwa w zakresie racjonalnego i odpowiedzialnego korzystania ze wszystkich funkcji lasu;
- budowanie zaufania społecznego do działalności zawodowej leśników.

Według Czołnik i Rozmiarka (2011) najważniejsze cele edukacji leśnej to kształtowanie umiejętności i postaw:

- właściwego zachowania w lesie;
- właściwego korzystania z dobrodziejstw lasu;
- rozpoznawania gatunków leśnych;
- obserwacji i interpretacji przyrody;
- analizy zagrożeń środowiska leśnego;
- szacunku do przyrody i odpowiedzialności za jej stan;
- szacunku do pracy leśnika;
- aktywnego udziału w ochronie lasu.

Najważniejszymi partnerami LP w edukacji leśnej są szkoły, media, zwłaszcza lokalne, organizacje pozarządowe, domy kultury i ośrodki edukacji ekologicznej (Czołnik, Rozmiarok 2011).

W ostatnich latach cele edukacji leśnej rozszerzyły się o budowanie zrozumienia dla zrównoważonego rozwoju i promowanie środowiska leśnego jako miejsca, w którym człowiek wraca do równowagi psychicznej i fizycznej. Obserwujemy również wzrost rozwoju przedszkoli i szkół leśnych oraz nieformalnych inicjatyw oddolnych, niewywodzących się ze środowisk leśników, czego przykładem są organizowane interdyscyplinarne seminaria naukowe pedagogów i publikowane po nich książki⁴. Dalej opisujemy również edukacyjną działalność podmiotu pozarządowego na przykładzie Stowarzyszenia Edukatorów Leśnych.

Początki edukacji leśnej w Polsce

Krzysztof Będkowski (2005) dowodzi, że edukacja leśna na ziemiach polskich sięga lat 70. XIX wieku i jest związana z postulatami naukowców i działaczy społecznych na

3 Edukacja leśna społeczeństwa to termin używany w ustawie i dokumentach LP. Odnosi się do działań związanych z edukacją dla zrównoważonego rozwoju i nauczania społeczeństwa na temat roli lasów i leśnictwa w dzisiejszym świecie. Jest czymś innym niż Forest Schools – pojęciem tłumaczonym jako edukacja leśna, która jest sposobem wychowania blisko natury.

4 Na uwagę zasługują liczne wykłady przeprowadzone w ramach ogólnopolskich seminariów naukowych pt. *Pedagogika lasu – próba definicji*, które odbyły we wrześniu i w grudniu 2021 roku, w UKSW w Warszawie, czego pokłosiem jest również niniejsze wydanie czasopisma.

temat oświaty przyrodniczej. Wiąże się z Powołaniem Towarzystwa Tatrzańskiego i Galicyjskiego Towarzystwa Leśnego. Znane są liczne przedsięwzięcia edukacyjne, jak choćby Dni Lasu, podejmowane jeszcze w dwudziestoleciu międzywojennym oraz po II wojnie światowej. Wynikały one z pilnych potrzeb zwrócenia uwagi społeczeństwa najpierw na konieczność zahamowania spadku leśności kraju, a później także odbudowę lasów po głębokich zniszczeniach wojennych (Będkowski 2005). Jednak do połowy lat 90. XX wieku działalność ta nie była ustawiczna i rozpowszechniona we wszystkich jednostkach Lasów Państwowych. Jej bardziej dynamiczny rozwój nastąpił po 1994 roku, kiedy to ogłoszono polską politykę kompleksowej ochrony zasobów leśnych i powołano Leśne Kompleksy Promocyjne (LKP) (Czołnik, Rozmiarek 2011).

Powołanie w 1996 roku Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej (CEPL) przy Leśnym Zakładzie Doświadczalnym Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego (SGGW) w Rogowie, jako wspólnej inicjatywy dyrekcji generalnej LP oraz SGGW w Warszawie, było posunięciem prekursorskim i przetarło wiele dróg dla późniejszych działań edukacyjnych w LP. Kierowane przez Krzysztofa Będkowskiego Centrum stało się szybko znaczącą jednostką w polskiej edukacji leśnej. Usytuowane w środku Polski, pod merytoryczną opieką SGGW, objęło swoim zasięgiem uczniów szkół leśnych, studentów wydziałów leśnych, absolwentów techników i szkół wyższych, kadre kierowniczą LP, leśników-naukowców, a także dzieci, młodzież i dorosłych niezwiązanych z leśnictwem.

CEPL realizowało i realizuje następujące cele:

- doskonalenie kadr leśnych;
- wspomaganie działalności dydaktycznej uczelni;
- edukacja leśna społeczeństwa (Anderwald 2006).

CEPL organizuje od 1995 roku corocznie konferencję pt. *Współczesne zagadnienia edukacji leśnej społeczeństwa*. Spotkania te ewoluowały od formuły czysto szkoleniowej do naukowo-szkoleniowej⁵ i są miejscem spotkań naukowców, edukatorów leśnych, osób związanych z edukacją ekologiczną, a także przedstawicieli edukacji formalnej. Wydawnictwa CEPL to głównie „Studia i Materiały CEPL”. Jest to periodyk naukowy (prace są recenzowane) wydawany w języku polskim. Zawiera oryginalne prace z dziedziny leśnictwa, edukacji przyrodniczo-leśnej oraz ochrony przyrody w zrównoważonym leśnictwie. Zeszyty ukazują się w cyklu półrocznym jako pokłosie dwóch cyklicznych konferencji organizowanych przez CEPL lub konferencji zewnętrznych (Anderwald 2006).

W latach 1995–2003 miał miejsce rozwój działalności edukacyjnej nadleśnictw, coraz chętniej podejmowanej przez leśników. W 2002 roku kierownictwo LP

5 Pierwszy kurs szkoleniowy w CEPL pod tytułem *Metody i formy edukacji przyrodniczej* zorganizowano w dniach 24–26 kwietnia 1997 roku. Uczestnikami kursu byli leśniczowie z terenu regionalnej dyrekcji regionalnej LP w Łodzi (Będkowski 2016). Od tego momentu liczy się działalność szkoleniowa CEPL oraz szkolenia z edukacji leśnej dla leśników.

powołało Zespół Zadaniowy, złożony z leśników posiadających praktyczne doświadczenia w działalności edukacyjnej, w celu oceny sytuacji edukacji leśnej oraz przygotowania propozycji ujednolicenia i dalszego jej rozwoju w LP. Zespół ten opracował m.in. dwa dokumenty: 1. *Kierunki rozwoju (czyli strategię) edukacji leśnej w Lasach Państwowych* oraz 2. *Wytyczne do tworzenia programu edukacji leśnej społeczeństwa w nadleśnictwie*. Dokumenty te stały się integralną częścią *Zarządzenia Nr 57 Dyrektora Generalnego LP z 9 maja 2003 roku w sprawie wytycznych prowadzenia edukacji leśnej społeczeństwa w Lasach Państwowych* (Chrzanowski 2016).

Zarządzenie 57 z 2003 roku można uznać za jeden z kamieni milowych w rozwoju edukacji leśnej społeczeństwa w Lasach Państwowych, ponieważ stało się fundamentem pod budowę modelu tej działalności prowadzonej przez jednostki LP. Ważne elementy tego modelu to:

- powszechny i uniwersalny charakter działalności edukacyjnej;
- jasno określone cele i treści edukacji;
- jednolity ramowy program edukacji leśnej w każdym nadleśnictwie;
- uwzględnienie realiów funkcjonowania LP (struktury formalno-prawnej), w tym określenie kompetencji poziomów organizacyjnych LP (Chrzanowski 2016).

Był to prawdziwy przełom w działalności edukacyjnej LP, ponieważ *Zarządzenie Nr 57 z 2003 roku* zobowiązywało wszystkie jednostki do prowadzenia systematycznej edukacji leśnej społeczeństwa (Czołnik, Rozmiarek 2011). Co więcej, edukacja leśna społeczeństwa stała się od 2003 roku jedną z działalności podstawowych i planowych. W poszczególnych dyrekcjach regionalnych i dyrekcji generalnej powołano koordynatorów, a czasem całe wydziały odpowiedzialne za edukację leśną i rozwój odpowiedniej infrastruktury dydaktycznej. LP, na potrzeby edukacji leśnej społeczeństwa, wykorzystują tysiące własnych obiektów. Zgodnie z danymi z 2020 roku, są to: wyspecjalizowane ośrodki edukacyjne (53); izby leśne w nadleśnictwach (212); wiaty edukacyjne, inaczej zwane zielonymi klasami (442); ścieżki dydaktyczne (758), a także inne powierzchnie, takie jak: szkółki leśne, drzewostany nasienne czy też niektóre rezerваты przyrody (*Raport 2021*). LP utrzymują tę infrastrukturę z środków własnych. Jej powstanie jest często współfinansowane z narodowego i wojewódzkich funduszy ochrony środowiska, grantów norweskich i unijnych (Sadowska i in. 2018).

Wdrażaniu modelu edukacji leśnej w LP towarzyszyły szkolenia i warsztaty dla pracowników LP, różne wydawnictwa, w tym *Poradnik edukacji leśnej* (zeszyty wydawane w latach 2003–2009) i *ABC edukacji leśnej z 2007 roku*. Centrum Informacyjne Lasów Państwowych wydaje wiele pomocy dla samych edukatorów (scenariusze zajęć czy propozycje zabaw na świeżym powietrzu i eksperymentów), jak i nauczycieli szkolnych. Osobną działalność wydawniczą prowadzą regionalne jednostki LP. Materiały te w formie .pdf można znaleźć np. na stronie Lasów Państwowych (<http://www.lasy.gov.pl>) w dziale informacja–publikacje. Osobno

zgromadzono materiały dla dzieci, osobno dla nauczycieli. Znajdują się tam też odnośniki do transmisji *on-line*, np. z gniazd ptaków oraz odnośniki do aplikacji mobilnych, pomagających w orientacji w terenie czy rozpoznawaniu roślin i zwierząt.

Główne ośrodki związane z edukacją leśną

Ważną rolę w edukacji leśnej społeczeństwa odgrywają jednostki specjalne LP, takie jak: Ośrodek Kultury Leśnej w Gołuchowie (OKL) czy Leśny Bank Genów w Kostrzycy, Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej w Powsinie czy Centrum Edukacji Leśnej w Celestynowie, Arboreta Leśne (Stradomia dolna, Wirty) oraz liczne Leśne Kompleksy Promocyjne na terenie całego kraju.

Specjalnością Ośrodka Kultury Leśnej (OKL) w Gołuchowie jest gromadzenie, ochrona i udostępnianie zasobów historycznych polskiego leśnictwa. Od 1986 roku Ośrodek rozwija szeroką popularyzację wszechstronnych, historycznych i współczesnych związków człowieka z lasem. Cele te realizowane są poprzez wystawy stałe Muzeum Leśnictwa, takie jak: „Technika leśna”, „Przyrodnicze podstawy leśnictwa”, „Ochrona lasu”, „Historia gospodarstwa leśnego na ziemiach polskich” oraz „Kulturotwórcza rola lasu”.

Organizowane są tu liczne wystawy czasowe jako efekty współpracy OKL z innymi muzeami, stowarzyszeniami czy artystami oraz utalentowanymi leśnikami realizującymi swoje pasje twórcze. Do kalendarium wydarzeń kulturalnych i edukacyjnych Ośrodka wpisały się na stałe: Ogólnopolski Przegląd Twórczości Artystycznej Leśników, Ogólnopolski Konkurs Krasomówczy „Bajarze z leśnej polany”, konferencja międzynarodowa „Las i historia”, Festiwal Kultury Łowieckiej oraz festyny edukacyjne, np. „Spotkanie z lasem”.

Od 1985 roku Ośrodek prowadzi działalność wydawniczą. Wydawany jest min.. periodyk naukowy pod nazwą „Studia i Materiały OKL”, zawierający oryginalne artykuły i ich streszczenia w języku angielskim. W roczniku tym dominuje tematyka historyczna, ukazująca kulturowe związki człowieka z lasem. Staraniem Ośrodka ukazuje się kwartalnik informacyjno-edukacyjny „Zagajnik” oraz liczne wydawnictwa zwarte, w tym scenariusze zajęć i poradniki metodyczne. Tworzone i wydawane są gry edukacyjne, broszury dla dzieci i młodzieży oraz materiały metodyczne dla nauczycieli i edukatorów leśnych, wszystkie o tematyce leśnej.

Doskonałą bazą dydaktyczną Ośrodka są: rewaloryzowany, zabytkowy park dendrologiczny oraz Pokazowa Zagroda Zwierząt z żubrami, danielami, konikami polskimi i dzikami. W oparciu o wystawy muzealne, park oraz zagrodę dla zwierząt leśnych prowadzone są aktywne formy edukacji leśnej, takie jak lekcje terenowe, wycieczki z przewodnikiem, konkursy, trasy geocachingowe, warsztaty plastyczne i warsztaty metodyczne.

Leśne Kompleksy Promocyjne (LKP) są ustanawiane *Zarządzeniem Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych na podstawie art. 13b Ustawy z dnia 28 września*

1991 roku o lasach. Są to obszary funkcjonalne o dużym znaczeniu ekologicznym, edukacyjnym i społecznym, dla których działalność określa jednolity program gospodarczo-ochronny, opracowywany przez właściwego dyrektora regionalnej dyrekcji Lasów Państwowych. LKP to kompleksy leśne o relatywnie dużej powierzchni o odmiennych charakterach i walorach przyrodniczych. Założono, że na terenach LKP będzie wdrażana i prowadzona zrównoważona gospodarka leśna, oparta na ekologicznych zasadach w połączeniu z aktywną ochroną przyrody. LKP mogą znajdować się na terenie jednego, dwóch lub więcej nadleśnictw. Nie mają one własnej administracji – funkcjonują na bazie nadleśnictw, na terenie których zostały utworzone. LKP są oryginalną polską koncepcją, której odpowiednikiem na świecie są lasy modelowe w Szwecji i Kanadzie. Do celów LKP zalicza się m.in. prowadzenie prac badawczych, których celem jest wdrażanie i upowszechnianie zrównoważonego leśnictwa, budowanie świadomości ekologicznej społeczeństwa poprzez działania edukacyjne oraz szkolenia dla pracowników LP. Obecnie w Polsce funkcjonuje 25 LKP. Pierwsze zostały powołane w 1994 roku, a ostatnie w 2011 roku (Kruk 2015).

Zajęcia edukacyjne w LKP dotyczą głównie upowszechnienia wiedzy o lesie, jego funkcjach i produktach, racjonalnego korzystania z lasów, a także wielofunkcyjnej i zrównoważonej gospodarki leśnej. W nadleśnictwach LKP liczba ośrodków edukacji leśnej, ścieżek dydaktycznych i innego wyposażenia jest dużo większa niż w nadleśnictwach znajdujących się poza LKP. W jednostkach wchodzących w skład LKP są osobne etaty dla edukatorów leśnych, a w związku z tym edukacja leśna jest prowadzona dużo intensywniej niż w nadleśnictwach spoza LKP – według Hanny Kruk (2015) istnieje nawet trzykrotna różnica w liczbie uczestników edukacji. W ramach działań edukacyjnych organizowane były do tej pory zarówno zajęcia terenowe, zajęcia w obiektach LKP, lekcje w szkołach, spotkania poza terenem szkoły, konkursy (wiedzy, plastyczne, fotograficzne), wystawy oraz akcje edukacyjne (Dzień Ziemi, Sprzątanie Świata itp.). Głównymi odbiorcami działalności edukacyjnej prowadzonej przez LKP są dzieci (w wieku przedszkolnym i szkolnym) oraz młodzież szkolna. Niektóre LKP prowadzą także zajęcia (z różną częstością) dla studentów wybranych kierunków studiów, w tym z zakresu leśnictwa. Część nadleśnictw LKP prowadzi również (raczej rzadko lub bardzo rzadko) specjalistyczne zajęcia dla wybranych grup odbiorców. Są to pracownicy nadleśnictw, prywatni właściciele lasu, przewodnicy turystyczni, pracownicy jednostek samorządu terytorialnego czy rolnicy (Kruk 2015).

Stowarzyszenie Edukatorów Leśnych

Edukatorzy leśni powołali w 2010 roku do istnienia stowarzyszenie (Stowarzyszenie Edukatorów Leśnych – SEL). Pierwszym prezesem SEL został wybrany Wiktor

Naturski⁶ – edukator z nadleśnictwa Ustroń wchodzącego w skład LKP Lasy Beskidu Śląskiego. SEL zrzesza osoby związane z edukacją leśną na rzecz zrównoważonego rozwoju. Są to edukatorzy z Lasów Państwowych, Parków Narodowych, NGO, freelanserzy oraz pracownicy wyższych uczelni. Jest to platforma wymiany poglądów i dobrych praktyk oraz miejsce osobistego rozwoju dla edukatorów leśnych. Powstało z potrzeby wymiany wiedzy i doświadczeń między osobami, które na co dzień pracują samotnie i w oddaleniu od innych edukatorów (w poszczególnych jednostkach LP – nadleśnictwach za edukację odpowiada zazwyczaj jedna osoba). Działalność SEL to warsztaty rozwojowe dla członków, prowadzenie tematycznych forum internetowych, takich jak Edukacja dla Zrównoważonego Rozwoju, działalność w Forest Pedagogics Europe⁷ i współorganizacja konferencji tematycznych polskich i międzynarodowych. Od ośmiu lat SEL ma swoją stałą rubrykę „Z praktyki edukatora” w czasopiśmie branżowym „Las Polski”, w której członkowie stowarzyszenia publikują felietony związane z praktyką edukacji leśnej (<http://www.sel.edu.pl>).

Skąd się wzięła edukacja leśna w Lasach Państwowych?

Lasy Państwowe realizują edukację leśną, ponieważ jest to jedno z zadań zapisanych w *Ustawie o lasach z 1991 roku*. Zadanie to jest konsekwencją zmian, jakie zaszły w naszym kraju po transformacji ustrojowej lat 90. Anderwald (2006) uważa, iż zwrot ku ekologii i edukacji ekologicznej był możliwy dzięki demokratyzacji życia i upodmiotowieniu się społeczeństwa, powołaniu samorządów lokalnych, zmiany struktury przemysłu i zmian w prawodawstwie ekologicznym. Jednocześnie w tym okresie zaszła w polskim społeczeństwie transformacja ekonomiczna, skutkująca zwiększeniem dostępu do dóbr materialnych i usług.

Jednocześnie Polska przyjęła na siebie zobowiązania, które wynikały z konwencji międzynarodowych (por. Grzywacz 2007): *Deklaracja Sztokholmska* (1972), *Karta Belgradzka* (1975), *Deklaracja Tbiliska* (1977), *Międzynarodowa strategia edukacji środowiskowej* (1988), *Deklaracja Viterbska* (1990), *Deklaracja z Rio* (1992), *Agenda 21* (1992), *Deklaracja o ochronie lasów* (1992), *Konwencja o różnorodności biologicznej* (1992).

Szereg dokumentów reguluje mniej lub bardziej szczegółowo zagadnienia edukacji leśnej już jako ważnego zadania LP. Zasady zrównoważonego rozwoju zostały przyjęte i określone w art. 5. *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 roku*, na mocy której władze publiczne są zobowiązane do prowadzenia polityki zapewniającej bezpieczeństwo ekologiczne współczesnym i przyszłym pokoleniom. W ramach

6 Obecny prezesem SEL jest dr inż. Anna Wierzbicka.

7 Zwracamy uwagę, że w nomenklaturze anglosaskiej dominuje termin *education*, który pełni rolę wciąż obecnej w tradycji europejskiej pedagogii i pedagogiki. Ta ostatnia dziedzina obejmuje jednak szerszy obszar problemowy niż sama edukację (dydaktyka).

realizacji tych założeń, a zwłaszcza *Polityki leśnej państwa* przyjęto, że jednym z podstawowych zadań realizowanych przez LP jest edukacja leśna społeczeństwa (Grzywacz 2007).

Dokumentami podstawowymi, wynikającymi z ustawy zasadniczej – *Konstytucji RP* są: *Polityka ekologiczna państwa* (Ministerstwo Ochrony Środowiska Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z maja 1991 roku); *Porozumienie Ministrów Ministerstwa Edukacji Narodowej i Ochrony Środowiska Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 19 kwietnia 1995 roku w sprawie opracowania i wdrożenia narodowej strategii edukacji przyrodniczej*; *Zarządzenie nr 30 Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych z dnia 19 grudnia 1994 roku w sprawie leśnych kompleksów promocyjnych* – LKP oraz kolejne *Zarządzenie nr 4/2018 Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych w sprawie Leśnych Kompleksów Promocyjnych*; *Polityka Leśna Państwa* (Ministerstwo Ochrony Środowiska Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z marca 1997 roku ze zm.); *Ustawa z dnia 28 września 1991 roku o lasach* (ze zm.) i wspomniane wcześniej *Zarządzenie nr 57 Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych z dnia 9 maja 2003 roku w sprawie kierunków rozwoju edukacji leśnej w Lasach Państwowych oraz wytycznych do tworzenia programu edukacji leśnej społeczeństwa w nadleśnictwie* (Tuszyńska, Klimski 2019).

Wejście Polski do Unii Europejskiej i dostosowanie prawa oraz działań do zasad unijnych poszerzyło tematykę edukacji leśnej o edukację dla zrównoważonego rozwoju, dopuszczając przedstawicieli polskich – edukatorów do członkostwa w podgrupie Forest Pedagogics w Forest Communicators Network (FCN), które działa w ramach Komitetu Drzewnego Europejskiej Komisji Gospodarczej (UNECE) oraz Europejskiej Komisji Leśnej FAO. Jest to zespół specjalistów zajmujących się komunikacją społeczną w leśnictwie i sektorze leśnym. W ramach FCN wydzielono podgrupę (Forest Pedagogics) zajmującą się edukacją leśną, której celem jest utworzenie na poziomie europejskim podstaw dla edukacji leśnej opartej na przykładach najlepszych praktyk, wspólnych zasadach oraz standardach jakościowych (Łuba-Żornaczuk 2009). Od 2005 roku odbywają się cykliczne Europejskie Kongresy Edukacji Leśnej, na których edukatorzy z większości krajów europejskich wymieniają się doświadczeniami i dzielą się dobrymi praktykami. W 2014 roku kongres odbył się w Łagowie.

Edukacja leśna stała się istotnym narzędziem budowania zrozumienia dla gospodarowania lasami w strategii leśnej Unii Europejskiej. Strategia stworzyła ramy dla działań dotyczących lasów na gruncie koordynacji polityk leśnych państw członkowskich oraz polityk i inicjatyw wspólnoty dotyczących lasów i leśnictwa. Zapisy strategii podkreślają znaczenie wielofunkcyjnej roli lasów i zrównoważonej gospodarki leśnej dla rozwoju społeczeństwa oraz wskazują na kluczowe aspekty stanowiące podstawę wprowadzenia jej w życie. *Pięcioletni plan działań* (Forest Action Plan) na lata 2007–2011 obejmował m.in. wspieranie działań edukacyjnych i informacyjnych w zakresie ochrony środowiska. W tym dokumencie stwierdzono, że podnoszenie świadomości społecznej jest niezbędne do zagwarantowania,

że korzyści płynące ze zrównoważonej gospodarki leśnej są w należyty sposób uznawane przez społeczeństwo. Zadaniem państw członkowskich jest wspieranie kształcenia w zakresie zrównoważonej gospodarki leśnej (Łuba-Żornaczuk 2009). Zadania te są kontynuowane.

Corocznie wydawane przez LP raporty z działalności edukacyjnej pokazują skalę działania i wpływ na społeczeństwo. Edukacja obejmuje wszystkie grupy wiekowe, choć koncentruje się na dzieciach i młodzieży szkolnej. W 2019 roku w różnych formach edukacji (lekcje) wzięło udział 1 920 840 osób, zaś w festynach i imprezach plenerowych wzięło udział ponad 4,5 tys. osób. Łącznie jest to ok. 20 proc. populacji kraju, co pokazuje skalę wysiłku edukacyjnego LP (Mrowińska 2020). Stan edukacji leśnej w Lasach Państwowych był przedmiotem badań diagnostycznych. W 2009 roku Barbara Czołnik obroniła pracę doktorską z tego tematu na Wydziale Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Naukowcy związani z wydziałami leśnymi i praktycy prowadzą wiele badań na temat potrzeb, metod i skuteczności edukacji leśnej prowadzonej przez LP. Mrowińska (2012, 2018) zajmowała się miejscem treści związanych z lasem w podstawie programowej, Czołnik (2017) analizowała teksty podręczników szkolnych pod tym kątem. Wielu badaczy zajmowało się ewaluacją skuteczności różnych form edukacji leśnej: konkretnych zajęć (Referowska-Chodak 2017, Wierzbicka, Ortell 2016), programów edukacyjnych (Fraczek, Hedrzak 2013) czy infrastruktury dydaktycznej (Janeczko i in. 2016; Kargul i in. 2016; Korcz, Janeczko 2022a; Korcz, Janeczko 2022b; Woźnicka i in. 2016). Prowadzono badania na temat potrzeb edukacyjnych różnych grup społecznych (np. Błasiak i in. 2017; Krokowska-Paluszak i in. 2017; Wierzbicka i in. 2014; Wierzbicka i in. 2016). Duży nacisk położyli badacze na badanie roli mediów społecznościowych w edukacji leśnej (Korcz, Lewoń 2021; Łukowski i in. 2016; Smarul i in. 2019). Czynniki kształtujące postawy społeczne były zaś badane przez Krokowską-Paluszak i współpracowników (2020, 2022). Prace te ukazują się w czasopiśmie związanych z naukami leśnymi. Jest to podyktowane wymaganiami stawianymi naukowcom w naszym kraju, ale jednocześnie utrudnia badaczom zajmującym się innymi dziedzinami nauki dostęp do tych badań.

Problem edukacji leśnej, zarówno profesjonalnej, jak i edukacji leśnej społeczeństwa, był szeroko prezentowany i dyskutowany w trakcie prac nad *Narodowym programem leśnym*, realizowanych w Instytucie Badawczym Leśnictwa w latach 2012–2015 (pod kierunkiem Kazimierza Rykowskiego). Dla rozwijanej pedagogiki lasu szczególnie cenne mogą okazać się niektóre rekomendacje, nieuwzględniane w takiej formie w innych wymienionych wcześniej dokumentach. Autorzy NPL kładą w edukacji nacisk na: „normy etyczne, tradycję czy dziedzictwo narodowe”; „potrzebę krytycznej analizy dotychczasowych programy kształcenia zawodowego leśników”. Jak czytamy: „Brakującym elementem leśnej edukacji przyrodniczej w kształtowaniu społecznych postaw wobec lasu jest refleksja filozoficzna o relacjach

między człowiekiem a przyrodą, tzn. wiedza z zakresu antropologii i związanych z nią systemów wartości [...]”⁸ (Gołos i in., rekomendacja 6).

Podsumowanie

Edukacja leśna w Polsce jest realizowana przez Lasy Państwowe od lat 90. XX wieku. Jest częścią edukacji ekologicznej i edukacji dla zrównoważonego rozwoju. Wynika z przyjętych przez Polskę zobowiązań międzynarodowych. Jest to edukacja nieformalna, realizowana jest jednak w głównej mierze przez leśników we współpracy z szkołami. Jest finansowana w większości ze środków własnych LP. Preferuje metody aktywne i zajęcia organizowane na łonie natury – w lesie. Jej celem jest budowanie więzi z przyrodą oraz akceptacji dla zrównoważonej gospodarki leśnej jako narzędzia walki ze zmianami klimatu. Takie zagadnienia, jak: stopień realizacji założonych celów, efektywność tego rodzaju edukacji, jej zgodność z podstawą programową są ważnymi, ale zapewne nie jedynymi tematami badawczymi i powinny być przedmiotem zainteresowań innych dyscyplin w najbliższych latach, co pozwoliłoby na ulepszenie i zmodyfikowanie sposobów realizacji, ale i rozumienia edukacji leśnej w Polsce.

Bibliografia

- Anderwald D. (2006). *10-letnie doświadczenia CEPL w edukacji przyrodniczo-leśnej w czasach transformacji świadomości ekologicznej społeczeństw*. „Studia i Materiały CEPL w Rogowie”. R. 8, z. 3(13), s. 9–42.
- Będkowski K. (2005). *Ile lat ma edukacja przyrodniczo-leśna?* „Studia i Materiały CEPL w Rogowie”. R. 7, z. 2(9), s. 31–42.
- Będkowski K. (2016). *Edukacja przyrodniczo-leśna przed dwudziestoma laty. Powstanie i pierwsze lata działalności Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej w Rogowie*. „Studia i Materiały CEPL w Rogowie”. R. 18, z. 2(47), s. 19–46.
- Błasiak A., Opalińska P., Łukowski A. i in. (2017). *Akarofobia – czy rodzice z Wielkopolski boją się kleszczy?* „Studia i Materiały CEPL w Rogowie”. R. 19, z. 1(50), s. 11–19.
- Chrzanowski T. (2016). *Model edukacji leśnej społeczeństwa w Lasach Państwowych*. „Studia i Materiały CEPL w Rogowie”. R. 18, z. 2(47), s. 47–57.
- Czołnik B. (2009). *Edukacja leśna społeczeństwa w jednostkach Lasów Państwowych*. Praca doktorska, maszynopis. Poznań: Wydział Studiów Edukacyjnych, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza.
- Czołnik B. (2017). *Czego o lesie, leśnictwie i leśnikach dowiadują się uczniowie z podręczników szkolnych?* „Studia i Materiały CEPL w Rogowie”. R. 19, z. 1(50), s. 214–221.

8 Warto zaznaczyć, iż innym brakującym elementem jest brak wymogu posiadania wykształcenia pedagogicznego osób zajmujących się edukacją leśną w Polsce, w przeciwieństwie do innych krajów europejskich, takich jak: Słowacja czy Wielka Brytania.

- Czołnik B., Rozmiarek B. (2011). *Edukacja leśna społeczeństwa w Lasach Państwowych w latach 2001–2009*. „Studia i Materiały CEPL w Rogowie”. R. 13, z. 1(26), s. 137–141.
- Frączek M., Hedrzak M. (2013). *Edukacja plenerowa dzieci z terenu miasta Krakowa – efekty i perspektywy rozwoju projektu „Lasy dla przedszkolaków”*. „Studia i Materiały CEPL w Rogowie”. R. 15, z. 1(34), s. 31–38.
- Grzywacz A. (1994). *Edukacja leśna społeczeństwa i zmiany w zakresie kształcenia leśników*. W: *Polska polityka kompleksowej ochrony zasobów leśnych*. Grzywacz A. (red.). Warszawa: Fundacja „Rozwój SGGW”.
- Grzywacz A. (2007). *Edukacja leśna w Polsce, stan obecny i perspektywy*. Materiały Konferencji Towarzystwa Przyjaciół Lasu „Edukacja leśna – stan i perspektywy”, 20–21 kwietnia, Jedlnia.
- <http://forestpedagogics.eu/portal/objectives>.
- <http://forestpedagogics.eu/portal/subgroup/#mandate>.
- <https://www.fao.org/forestry/forest-education/97367/en>.
- <http://www.lasy.gov.pl>.
- <http://www.sel.edu.pl>.
- Janeczko E., Woźnicka M., Kargul-Plewa D. (2016). *Leśne ścieżki edukacyjne dostosowane do potrzeb osób niepełnosprawnych – przykładowe rozwiązania*. „Studia i Materiały CEPL w Rogowie”. R. 18, z. 2(47), s. 182–188.
- Kargul-Plewa D., Janeczko E., Woźnicka M. (2016). *Leśne ścieżki edukacyjne a problematyka gospodarowania wodą w lasach*. „Studia i Materiały CEPL w Rogowie”. R. 18, z. 2(47), s. 162–169.
- Korc N., Janeczko E. (2022a). *Subject and place matters – an analysis of field – based educational infrastructure used in informal forest education*. „Sylwan”. T. 166, s. 233–243.
- Korc N., Janeczko E. (2022b). *Graphic design of educational boards in forest – key to effective informal forest education*. „Sylwan”. T. 166, s. 141–151.
- Korc N., Lewoń R. (2021). *Social media as an opportunity or a blind alley in social communication and forest education? – Experiences from Poland*. „Baltic Forestry”. T. 21, s. 289–295.
- Krokowska-Paluszak M., Łukowski A., Wierzbicka A. i in. (2020). *Attitudes towards hunting in polish society and the related impacts of hunting experience, socialisation and social networks*. „European Journal of Wildlife Research”, nr 66, s. 73.
- Krokowska-Paluszak M., Łukowski A., Wierzbicka A. i in. (2022). *Attitudes towards foresters in polish society*. „Forests”, nr 12, s. 294.
- Krokowska-Paluszak M., Opalińska P., Łukowski A. i in. (2017). *Las i rola współczesnego leśnika widziane oczami społeczeństwa*. „Studia i Materiały CEPL w Rogowie”. R. 19, z. 1(50), s. 105–113.
- Kruk H. (2015). *Działalność edukacyjna leśnych kompleksów promocyjnych w Polsce – wyniki badań*. „Studia i prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania”. T. 2, nr 42, 45–55.
- Łuba-Żornaczuk A. (2009). *Europejskie inicjatywy w zakresie edukacji przyrodniczo-leśnej*. „Studia i Materiały CEPL w Rogowie”. R. 11, z. 1(20), s. 54–59.

- Łukowski A., Opalińska P., Wierzbicka A. (2016). *Aktywność nadleśnictw w mediach społecznościowych na przykładzie portalu „Facebook”*. „Studia i Materiały CEPL w Rogowie”. R. 18, z. 2(47), s. 209–216.
- Mrowińska I. (2012). *Zmiany programowe w oświacie a edukacja leśna*. „Studia i Materiały CEPL w Rogowie”. R. 13, z. 3(32), s. 288–292.
- Mrowińska I. (2018). *Edukacja leśna a założenia nowej podstawy programowej*. „Studia i Materiały CEPL w Rogowie”. R. 20, z. 1(55), s. 129–136.
- Mrowińska I. (2020). *Raport z działalności edukacyjnej Lasów Państwowych 2019*. Warszawa: Centrum Informacyjne Lasów Państwowych. Dostępne na: <https://www.lasy.gov.pl/pl/informacje/publikacje/informacje-statystyczne-i-raporty/raporty-z-dzialalnosci-edukacyjnej-lasow-panstwowych/raport-z-dzialalnosci-edukacyjnej-lp-2020.pdf/view>.
- Reforowska-Chodak E. (2017). *Efektywność edukacji leśnej społeczeństwa*. „Studia i Materiały CEPL w Rogowie”. R. 19, z. 1(50), s. 51–65.
- Sadowska B., Ankudo-Jankowska A., Starosta-Grała M. (2018). *Miejsce edukacji przyrodniczo-leśnej w sektorze usług na przykładzie działalności Lasów Państwowych*. „Ekonomiczne Problemy Usług”, nr 1, s. 163–174.
- sel.edu.pl
- Sieradzki W.P. (2008). *Totalna jakość edukacji leśnej*. „Studia i Materiały CEPL w Rogowie”. R. 10, z. 2(17), s. 98–111.
- Smarul N., Tomczak K., Wierzbicka A. i in. (2019). *Możliwości i stopień wykorzystania portalu Facebooka przez nadleśnictwa Lasów Państwowych*. „Sylwan”. T. 163(7), s. 542–550.
- Tuszyńska L., Klimski M. (2019). *Człowiek–kształcenie–przyroda w edukacji leśnej*. „Forum Pedagogiczne”, nr 9, cz. 2, s. 115–127.
- Ustawa z dnia 28 września 1991 roku o lasach* (Dz. U. z 2022 roku Nr 101, poz. 444).
- Wartość. Lasy jako czynnik rozwoju cywilizacji: współczesna i przyszła wartość lasów*. (2013). Gołos P., Kaliszewski A., Rykowski K. (red.). Raszyn: Instytut Badawczy Leśnictwa.
- Wierzbicka A., Ciemnoczołowska O., Dłużak W. i in. (2016). *Do kogo kierować edukację? Wiedza społeczeństwa na temat wilków w północno-zachodniej Polsce*. „Studia i Materiały CEPL w Rogowie”. R. 18, z. 2(47), s. 136–139.
- Wierzbicka A., Flies M., Jagiełło-Słonimska K. (2014). *Oczekiwania osób dorosłych wobec edukacji leśnej*. „Studia i Materiały CEPL w Rogowie”. R. 16, z. 1(38), s. 200–205.
- Wierzbicka A., Ortell P. (2016). *Badanie efektywności nauczania przedmiotu Przyroda na wybranych zajęciach edukacyjnych w Ośrodku Kultury Leśnej w Gołuchowie*. „Studia i Materiały CEPL w Rogowie”. R. 18, z. 2(47), s. 91–98.
- Woźnicka M., Janeczko E., Kargul-Plewa D. (2016). *Walory edukacyjne urządzeń zabawowych w lasach*. „Studia i Materiały CEPL w Rogowie”. R. 18, z. 2(47), s. 194–201.